

An overview of the history of Kurdistan press from the beginning to the revolution of 1979

Abdulahed Mouloudzadeh¹ | Habib Safa Sharfi² | Ashraf Soleimani³

1. Corresponding author, Abdulahed Mouloudzadeh, master's student in journalism, Allameh Tabataba'i Tehran, Tehran, Iran. E-mail: ahadmouloudzade@gmail.com
2. Habib Safa Sharfi, Ph.D., History of Iran in the Islamic Period, Tehran Khwarazmi University, Tehran, Iran. E-mail: sharafihabib@yahoo.com
3. Ashraf Soleimani, Master's student in research, Al-Zahra Tehran, Iran. E-mail: attabsorponi@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 28 June 2022

Received in revised form 20

July 2022

Accepted 17 February 2023

Published online 14 April 2023

Keywords:

Press,
Kurdistan,
Kurdistan press,
local press.

ABSTRACT

Objective: "Awareness and understanding of the history of any society is essential for its progress. Searching through the local press of the past is considered as one of the pillars of the history of Iranian media. The media and the style of journalism, as well as the reason for using media among Kurdish people due to the lack of a central government, have been different from other countries and regions of the world. By reviewing the history of Kurdistan's media, it can be said that the elements that have been important for the world's media are different for Kurdish media. Therefore, the aim of this research is to examine, review, describe, and analyze the history of Kurdistan's media. This research is a descriptive-analytical study of the history of Kurdistan's media. This article aims to provide a new perspective on the history of Kurdistan's media from its inception to the Islamic Revolution of 1979, and to examine and analyze it. In Kurdish media, especially Kurdistan's press, elements such as freedom of the press, standardization and development of the Kurdish language, efforts to preserve the ancient culture of the Kurdish people, preservation and development of Kurdish traditional music and art in general, as well as the Kurdish community's awareness of the political situation, modernization of the Kurdish society, and historical

Cite this article: Moloudzadeh Abdulahed.,Safa Sharfi Habib & Suleimani Ashraf. (2022). A review of the history of Kurdistan press (from 1922 to the 1978 revolution). *News Science*, 12(1), 50-62

مروری بر تاریخ مطبوعات کردستان (از آغاز تا انقلاب ۱۳۵۷)

عبدالاحد مولودزاده^۱ | حبیب صفا شرفی^۲ | اشرف سلیمانی^۳

۱. نویسنده مسئول دانشجوی کارشناسی ارشد روزنامه نگاری، علامه طباطبایی، تهران. رایانامه: ahadmoloudzade@gmail.com

۲. دکتری، تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه خوارزمی، تهران. رایانامه: sharafihabib@yahoo.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش، الزهراء، تهران. رایانامه: atabsorponi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۸</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱/۲۵</p>	<p>آگاهی و شناخت تاریخ هر جامعه‌ای در راستای پیشرفت هر چه بیشتر آن امری ضروری است. جستجو در گذشته مطبوعات محلی، به عنوان یکی از ستون‌های تاریخ مطبوعات ایران از نیازهای اساسی به شمار می‌رود. مطبوعات و سبک روزنامه نگاری و دلیل استفاده از رسانه‌ها در میان مردمان کُرد متفاوت از سایر کشورها و مناطق جهان بوده است. با مروری بر تاریخ مطبوعات کردستان می‌توان بیان کرد عناصری که برای رسانه‌های جهان حائز اهمیت بوده است برای رسانه‌های کردی متفاوت بوده است. از این رو هدف تحقیق حاضر، بررسی، مرور، توصیف و تحلیل تاریخ مطبوعات کردستان می‌باشد.</p> <p>پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی تاریخ مطبوعات کردستان پرداخته است. این مقاله بر آن است تا با نگرش و نگاهی نو، تاریخ مطبوعات کردستان از آغاز تا انقلاب اسلامی را تشریح کرده و به بررسی و تحلیل آن بپردازد. در رسانه‌های کردی مخصوصاً مطبوعات کردستان، عناصری مانند آزادی مطبوعات، استاندارد سازی و توسعه زبان کردی، تلاش برای نجات فرهنگ دیرینه مردم کردستان، حفظ و توسعه موسیقی سنتی کردی و به طور کلی هنر کردی، آگاهی جامعه کردی به لحاظ وضعیت سیاسی حاکم، نوسازی جامعه کردی و آگاهی تاریخی، همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده است.</p>
<p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>مطبوعات، کردستان، مطبوعات کردستان، مطبوعات محلی.</p>	

استناد حبیب: مولودزاده، عبدالاحد؛ صفا شرفی، حبیب، و سلیمانی، اشرف (۱۴۰۱). مروری بر تاریخ مطبوعات کردستان (از آغاز تا انقلاب ۱۳۵۷). *علوم خبری*، ۱۲ (۱)، ۶۲-۵۰.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

امروزه فن آوری ارتباطی با فن آوری اطلاعاتی به یکدیگر متصل شده و انقلاب اطلاعات و ارتباطات را رقم زده‌اند به نوعی که فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در تار و پود زندگی اجتماعی تنیده شده و در واقع باید همین فناوری را به عنوان مشخصه‌ای برای زندگی اجتماعی در نظر گرفت. مسائل و مباحث مربوط به معرفت، هویت، ذوق، سلیقه و سبک زندگی که جزء خصوصیات معرف فرهنگ در مدرنیته اخیر هستند، بدون استثناء به دست افراد و از طریق مصرف متون و تصاویر رسانه‌ها مفهوم پردازی و عملیاتی می‌شوند (شیانی و سپهوند، ۱۳۹۳: ۲۶۷).

داشتن آگاهی و شناخت تاریخ هر جامعه‌ای در راستای پیشرفت هر چه بیشتر آن امری لازم و ضروری است. تاثیر فراوان رسانه بر مدرنیسم، پست مدرنیسم، مذهب، تحولات اجتماعی، درک قدرت و اقتدار، تحولات ایدئولوژیک، توسعه فناوری‌های علمی، تغییر جهت جامعه، تغییرات اساسی و بزرگ فرهنگی، شفاف سازی عملکرد مسئولین و نظام اقتصادی باشد (محمدپور خبازی، ۱۳۹۱: ۱۴). ارتباط یک فعالیت روزمره است و مهارت‌های مربوط به آن ممکن است ساده به نظر برسند، با این وجود در حالی که توانایی برقراری ارتباط ممکن است تا حدودی بدیهی فرض شده باشد. ارتباط عبارتست از فرایند تبادل اطلاعات با استفاده از مجموعه ای از قواعد مشترک. هدف از برقراری ارتباط تأثیر گذاشتن بر دیگران است و عامل مهم در تعیین روش برقراری ارتباط نیز هدفی است که بوسیله فرستنده پیام دنبال می شود (ام برکو و همکاران، ۱۳۸۰)؛ در این راستا مطبوعات از جمله مهم‌ترین وسایل و راه‌های ارتباطی به حساب می‌آیند.

کنکاش در گذشته مطبوعات محلی به عنوان یکی از ستون‌های تاریخ مطبوعات ایران نیازی اساسی به شمار می‌رود، اما این وضعیت برای مردمان کُرد کمی متفاوت است. چون دولتی مرکزی برای مردم کرد وجود نداشته است؛ بنابراین هم سبک روزنامه نگاری در میان مردم کُرد و هم دلیل استفاده از رسانه‌ها در میان آنها متفاوت بوده است (تاریخ روزنامه نگاری کردی، ۱۳۹۷).

درواقع در این مقاله منظور از کردستان مطلقاً استان کردستان به مرکزیت سنندج نیست، کردستان در این مقاله بخشی از خاورمیانه است که مردمی کرد زبان در آن ساکن هستند، این بخش شامل مناطق کردنشین ایران، ترکیه، عراق و سوریه است که حدود ۵۰۰ هزار هکتار مساحت دارد با جمعیتی نزدیک به ۴۰-۴۵ میلیون نفر. تمامی این بخش‌ها تا دوران صفوی متعلق به ایران بود که در طی جنگ چالدران و پس از توافق لوزان در سال ۱۵۱۴م. حدود ۸۰ درصد آن به دولت عثمانی واگذار شد و تقریباً به شکل کنونی در آمد.

روزنامه نگاری کردی با انتشار روزنامه کردستان در ۲۲ آوریل سال ۱۸۹۸م. شروع شد؛ همچنین اولین نشریه کردی در ایران توسط ملا محمد قزلبچی (ترجانی زاده) که از اهالی بوکان بوده است در سال ۱۹۲۲م. و به نام روزی کورد (روز کرد) که با نام کردستان هم شناخته می‌شود، سپس روز نامه های کردی در ارومیه، کردستان عراق و سوریه و استامبول منتشر گردیده است. در تحقیقات صورت گرفته در مورد مطبوعات کردستان می‌توان به «درآمدی کوتاه بر سیر تاریخی مطبوعات کردی، کردستان سوریه و معرفی برخی نشریات آن» و کتاب «مطبوعات کردی، سیر تاریخی و باز شناسی ساختاری» به قلم عادل محمد پور اشاره کرد که به مروری کوتاه بر مطبوعات کردستان سوریه و ایران پرداخته است. فاروقی (۱۳۷۴) در کتاب «نظری به تاریخ و فرهنگ سقز کردستان» اشاره کوتاهی به مطبوعات کردستان ایران انداخته است. عزیزی و فرو غیان (۱۳۹۸) در کتاب خود با عنوان «مطبوعات استان کردستان در گذر تاریخ ۱۲۸۵ تا ۱۳۹۷ ه.ش» به بررسی تاریخ مطبوعات استان کردستان طی سال‌های ۱۲۸۵ الی ۱۳۹۷ می‌پردازند. همچنین در مقاله‌ای پژوهشی با عنوان «روندها، عملکرد و نیاز های بخش مطبوعات استانی (مطالعه موردی: مطبوعات استان کرستان)» که توسط ایزدی و همکاران (۱۳۹۱) انجام گرفته است، به بررسی وضعیت کنونی انتشارات مطبوعات استان کردستان می‌پردازند، آنها بیان کردند ۳۵ عنوان نشریه در سطح استان کرستان نشر می‌یابد که بصورت فصلنامه یا ماهنامه بوده است.

بطور کلی مطبوعات و روزنامه نگاری در کردستان از بدو تولد و تا انقلاب اسلامی با دشواری‌ها، دردها، موانع و محدودیت های گوناگونی مواجه بوده است و البته تا اکنون تحقیق کامل و جامعی هم در این زمینه‌ها انجام نشده است؛ بنابراین انجام این تحقیق می‌تواند به شناخت این دشواری‌ها و محدودیت‌های گوناگون کمک کند. هدف تحقیق حاضر، بررسی، مرور، توصیف و

تحلیل تاریخ مطبوعات کردستان بوده و با مروری بر تحقیقات گذشته و با رویکردی توصیفی- کاربردی و تحلیل و بررسی تاریخ مطبوعات کردستان تا انقلاب ۵۷ می‌پردازد.

۱. تاریخچه چاپ و نشر در کردستان

چاپ به طرق مختلف در طول تاریخ بشر انجام شده است، یوهانس گوتنبرگ آلمانی اولین کسی بود که ماشین چاپ مدرن را در سال ۱۴۴۰م. اختراع کرد. اختراع این دستگاه چاپ توسط فیلسوف انگلیسی فرانسیس بیکن به عنوان یکی از مهم ترین پیشرفت‌های اوایل دوران مدرن مورد استقبال قرار گرفته است. اگر از این منظر به موضوع نگاه کنیم، کردها توانستند در قرن نوزدهم به دوران مدرن برسند. مانند تمام نقاط امپراتوری عثمانی، چاپخانه کردستان نیز بسیار دیر مورد استفاده کردها قرار گرفت.

چاپخانه‌ها در کردستان توسط جوامع مذهبی و عمدتاً توسط مسیحیان در سده نوزدهم تأسیس شد. مالمیسانیج از پژوهشگران حوزه مطبوعات در این باره گوید: کردها تا جنگ جهانی اول چاپخانه نداشتند. چاپخانه‌هایی که وجود داشت یا دولتی بودند یا از سوی مبلغان غربی اداره می‌شدند. از این رو اولین کتاب‌ها به زبان کردی در خارج از کردستان و در جاهایی مانند قاهره و استانبول منتشر شد. اولین کتاب کردی در کردستان ترکیه در سال ۱۸۴۴م. در استانبول منتشر شد. این کتاب دیوان "مولانا خالد شیخ نقشبندیه" نام داشت. البته این کتاب به طور کامل به زبان کردی نیست، بلکه بخشی از آن شامل اشعاری به زبان عربی، فارسی و اشعاری به زبان کردی هورامی است. همچنین در سال ۱۸۵۶م. انجیل کردی توسط انجمن کتاب مقدس آمریکا با حروف کردی و ارمنی کورمانجی در استانبول منتشر شد (مالمیسانیج، ۱۳۸۵: ۲۵).

در دوره عثمانی، آرامنه و مبلغان غربی چندین ترجمه از کتاب انجیل را به زبان کردی منتشر کردند. بین سال‌های ۱۸۵۶ و ۱۹۱۱م. حداقل پنج کتاب انجیل کردی به خط ارمنی منتشر شد. در سال ۱۹۸۱م. کتاب "ترجمه کردن در زبان کردی یک علم است" و در سال ۱۹۸۲م. کتاب "هدیه ای بارزش در زبان کردی" چاپ و منتشر شدند. امیر حسن پور متخصص زبان شناسی ایرانی-کانادایی می‌نویسد که در سال‌های ۱۹۲۲ و ۱۹۲۳م. ترجمه‌هایی از عربی به کردی انجام شده است (حسن پور، ۱۳۸۴: ۱۰۵).

همچنین مسعود سرفیراز از کتابی به نام «دیوان اتمیه» یاد می‌کند که بین سال‌های ۱۸۸۴ تا ۱۸۸۵م. منتشر شده است. همانطور که مالمیسانیج اشاره کرد، از سال ۱۸۴۴ تا ۱۹۲۳م، ۲۰ کتاب به زبان کردی با خط عربی منتشر شد. ۱۸ مورد از آنها در استانبول، یکی در قاهره و یکی در دیاربکر منتشر شده است (مالمیسانیج، ۱۳۸۵: ۲۰).

همانطور که مالمیسانیج اشاره کرد، از سال ۱۸۴۴ تا ۱۹۲۳م، ۲۰ کتاب به زبان کردی به خط عربی منتشر شد. ۱۸ مورد از آنها در استانبول، یکی در قاهره و یکی در دیاربکر منتشر شده است (مالمیسانیج، ۱۳۸۵: ۲۰).

بعد از تأسیس جمهوری ترکیه وضعیت چاپ و نشر کردی نسبت به قبل بدتر شد. امیر حسن پور از "ویلچسکی"، "روندوت" و "نریمان" دریافت که کتاب‌های دیگری نیز بین سال‌های ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۴م. منتشر شده است. یکی از آنها "مقدس العرفان" است و دیگری "عقاید کردها" که هر دو کتاب دینی هستند. مشهورترین کتاب چاپ شده در این دوره، کتاب "مم و زین" احمد خانی است، این کتاب در سال ۱۹۱۹م. منتشر شد، اما توسط مقامات عثمانی ممنوع شد. به گفته حسن پور، در این سال‌ها ۱۴ عنوان کتاب به زبان کردی منتشر شده است. پس از دوره‌ی چاپ این کتاب‌ها، جمهوری‌هایی که در مناطق کردنشین تأسیس شدند، ممنوعیت زبان کردی را به همراه داشتند. بین سال‌های ۱۹۲۳ تا ۱۹۶۵م. تنها ۲ کتاب به زبان کردی منتشر شد، که به الفبای عربی نوشته شده و مذهبی بودند (حسن پور، ۱۳۸۴: ۱۲۰).

به گزارش مالمیسانیج پس از سال ۱۹۶۵م. و بعد از چهل سال سکوت، برای اولین بار یک کتاب نمایشنامه و یک کتاب دستور زبان به زبان کردی منتشر شد. نویسنده نمایشنامه (بیرینا رش) "موسی آنتر" بود و این کتاب را در زندان نوشته است، اگرچه از چاپ و نشر این کتاب زمان زیادی نمی‌گذرد اما امروزه نسخه‌های بسیار کمی از آن موجود است. بین سال‌های ۱۹۶۶-۱۹۷۰م، ۳ کتاب دیگر هم منتشر شدند. اما از زمان وقوع کودتای نظامی در ترکیه در سال ۱۹۷۱م، چاپ و نشر کردی بار دیگر

متوقف شد و تا سال ۱۹۷۵م. فقط یک کتاب منتشر شد. بر اساس اطلاعات مالیمیسیج، طی ۵۶ سال گذشته تنها ۲۰ عنوان کتاب به زبان کردی در ترکیه منتشر شده است. پس از سال ۱۹۸۰م، بار دیگر به دلیل کودتای نظامی، نه تنها انتشارات کردی، بلکه به طور کلی نشر در ترکیه انجام نشد. دهه ۱۹۹۰م. نسبت به سال‌های قبل زمینه برای انتشارات کردی بیشتر بود که ارتباط مستقیمی با واکنش سیاسی کردها داشت. بند قانون ممنوعیت زبان کردی حذف شد و نشر کردی رونق بیشتری گرفت. از سال ۱۹۹۹م. تعداد کتاب‌های چاپ شده به زبان کردی برای یک قرن به ۲۱۲ کتاب رسید (مالیمیسیج، ۱۳۸۵: ۶۵).

«روزنامه کردستان» اولین قدم‌های راه پرفراز و نشیب روزنامه‌نگاری در سرزمین کردستان را برداشت. این روزنامه که به زبان کردی منتشر می‌شد، به عنوان یک حرفه، بذر روزنامه‌نگاری را در این منطقه کاشت. اولین چاپخانه کردها، چاپخانه روزنامه کردستان، در سال ۱۹۹۸م. در قاهره (مصر) تأسیس شد. همچنین اولین چاپخانه مدرن کردی، توسط حسین حوزنی مکرانی در سال ۱۹۱۵م. در حلب تأسیس شد.

۲. نگاهی به مطبوعات مختلف کردستان ایران از آغاز تا سال ۱۳۵۷

۲.۱. اولین روزنامه روزی گرد (کردستان)

نخستین نشریه کردی در ایران نشریه «روزی گرد» (کردستان) بود که از سال «۱۹۱۲ تا ۱۹۱۴م.» به سردبیری عبدالرزاق بدرخان و صاحب‌امتیازی اسماعیل آقای سمیتکو در ارومیه منتشر می‌شد. یکی از اهالی بوکان به نام ملا محمد قزلجی ترجانی زاده انتشار آن را بر عهده داشته است. مقدار بدرخان که از روشنفکران و متفکرین کرد در قرن نوزدهم بوده در سال‌های تبعید خود اقدام به انتشار نشریه در کشور مصر و در شهر قاهره کرد. این نشریه در مدت انتشار خود اخبار سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را پوشش می‌داد و گاه با تغییر سردبیران نشریه سیاست‌های نشریه نیز تغییر می‌کرد. این رویکردها و انتشار این روزنامه، آزار و اذیت‌هایی برای خاندان بدرخان در پی داشته است. بسیاری از روشنفکران و آزادیخواهان و دانشجویان گرد دانشگاه‌های استانبول و قاهره، در آن زمان رابطه تنگاتنگی با این روزنامه داشتند و شاعر انقلابی حاجی قادر کویی شعرهای پر شور خود را در آن روزنامه چاپ و منتشر می‌ساخت. میثات بدرخان هدف از انتشار روزنامه خود را این گونه بیان می‌کند: «در همه کشورها مردم به زبان خودشان می‌خوانند و می‌نویسند. به همین دلیل است که این افراد در حال پیشرفت هستند. و حق خود را می‌گیرند. ما کردها خیلی با استعدادیم ولی متأسفانه فرصت نداریم و مردم نادان و بی سواد می‌مانند و از اتفاقات اطراف خود و دنیا خوشحال نیستند» (جلیلی، ۱۳۹۲: ۱۰). سردبیرانی که در روزنامه کردستان قلم زده اند مقدار مدحت بدرخان، عبدالرحمن بدرخان و ثریا بدرخان بوده اند. دوره انتشار این نشریه را می‌توان به سه مرحله تقسیم کرد:

دوره اول انتشار این نشریه از شمارگان ۱ تا ۳۱ است که خود به دو مرحله تقسیم می‌شود. مرحله ی اول از شمارگان ۱ تا ۵ که سردبیری آن را مقدار مدحت بدرخان برعهده داشت و مرحله ی دوم از شمارگان ۶ تا ۳۱ که عبدالرحمن بدرخان برادر مدحت سردبیری این نشریه را بر عهده گرفت.

دوره دوم از سال ۱۹۰۸م. آغاز شد بعد از وقفه ای در انتشار روزنامه کردستان، در میان سال‌های ۱۹۰۹-۱۹۰۸م. دوباره این نشریه انتشار خود را از سر گرفت که این دوره از لحاظ تعداد شماره‌های منتشر شده و محل انتشار و.. در هاله ای از ابهام قرار دارد.

دوره سوم این روزنامه با سردبیری ثریا بدرخان از سال ۱۹۱۷م. شروع و تا ۱۹۱۸م. ادامه یافت، شماره ی ۱ تا ۵ این نشریه در قاهره و شماره ی ۶ تا ۱۹ آن در ژنو اتریش منتشر شد سپس این نشریه به قاهره برگشت و تا شمارگان ۲۵ در قاهره چاپ و منتشر شد.

شماره‌های اولیه این نشریه تا سال‌ها گم شده بود تا اینکه پس از ۷۰ سال از انتشار آن اولین شماره ی روزنامه‌ی کردستان در دبیرخانه‌ی شرق شناسی دانشگاه شوروی توسط دکتر "معروف خزنه دار" کشف می‌شود. لازم به یادآوری است (۱۸) شماره

این نشریه در کتابخانه مرکزی آنکارا، مصون و محفوظ است و دکتر "کمال فواد" بیشتر شماره‌های آن را جمع‌آوری و در مجموعه‌ای (۱۰۴) صفحه‌ای منتشر ساخته است. در چند سال اخیر چند شماره آن که ناپیدا بود، پیدا شد و اکنون همه شماره‌های آن مصون و محفوظ نگهداری می‌شوند (مصطفی، ۱۳۸۳: ۱۰).

انتشار روزنامه کردستان دریچه‌ای نو بر روی سنت نوشتاری و فرهنگ روزنامه نویسی باز کرد. این روزنامه توانست علاوه بر تجدد و بیداری از فرهنگ عشیره‌ای و ایلیاتی؛ رویکرد گردها را از فرهنگ شفاهی به طرف سنت نوشتاری به شیوه مدرن سوق دهد، الفبای کُردی شکل منظم، مدرن و امروزی به خود گرفت. در سر مقاله نخستین شماره، تاکید به فراگیری علم و دانش و آموزش زبان کُردی شده و خوانندگان را به تفکر و دانش اندوزی و اهتمام به نوشتن تشویق کرده است. روزنامه کردستان در مدت انتشارش توانست تا حدودی به اهداف زیر دست یابد:

- ایجاد ارتباط موثر بین کردهای خارج نشین

- تلاش برای برجسته کردن مسئله کرد در خارج از مرزهای مناطق کردنشین

- ایجاد تحول در فرهنگ و ادبیات و حوزه ی روشنفکری کردی

- ایجاد ارتباط با مستشرقین و موسسات علمی شرق شناسی (مصطفی، ۱۳۸۳: ۱۲).

۲،۲. روزنامه ی راه نوین (علما پیشتاز روزنامه نگاری در کردستان)

پس از روزنامه کردستان، روزنامه‌ی "راه نوین" جزو اولین روزنامه‌های کردی بود که برای مدت زمانی بیشتری در ایروان پایتخت ارمنستان به چاپ رسید. در تاریخ مطبوعات کردی الفبای لاتینی برای نخستین بار در مجله هاوار مورد استفاده قرار گرفت، مجله هاوار در سال ۱۳۱۱ ه.ش در دمشق پایتخت سوریه به سردبیری جلادت علی بدرخان منتشر می‌شد. براساس پژوهش‌ها، اسناد قدیمی و تحقیقات میدانی، نخستین نشریه "استان کردستان" را دو هفته نامه تمدن معرفی می‌کند. نخستین نشریه استان کردستان در سال ۱۹۰۷ م. مصادف با ۱۲۸۵ ه.ش به مدیر مسئولی ابوالبقاء سنندجی مشهور به مظهرالاسلام به نام "دو هفته نامه تمدن" مجوز انتشار گرفت.

ابوالبقاء سنندجی مقلد به مظهرالاسلام فرزند حاج شیخ محمد معتمدالاسلام سنندجی کانی مشکانی سال ۱۲۹۹ ه.ق برابر با ۱۲۶۰ ه.ش در سنندج متولد و علوم متداول آن عصر را در مکتب پدر و عموی دانشمند خود حاج شیخ عبدالحمید عرفان به پایان رساند. از همان ایام تحصیل متوجه عقب ماندگی جامعه خود شد و نیاز به تحول فرهنگی و تاسیس مدارس را احساس کرد تا اینکه در سال ۱۳۲۳ ه.ق یا ۱۲۴۸ ه.ش مدرسه سالاریه را در دوره حکومت سالارالدوله بر کردستان در سنندج پایه گذاری کرد. با وجود اینکه نخستین نشریه در کردستان هر دو هفته یکبار انتشار می یافت ولی در آن دوره از آن به عنوان روزنامه یاد شده است. نکته مهم و جالب توجه اینکه مظهرالاسلام در دولت وقت ایران موقعیت یافته و به سمت معاون وزارت مالیه منصوب شد البته یکی از افراد بنیان گذار آموزش و پرورش در دوره نوین در کردستان هم بوده است. در کردستان روزنامه تمدن همزمان با آغاز مشروطیت متولد شد، تنها منبع مکتوبی که در آن بیان شده دو هفته نامه تمدن منتشر می شده، تاریخ مشاهیر کُرد نوشته بابا مردوخ روحانی است. البته نسخه‌هایی از این روزنامه هم موجود است. چون تنها شماره چهار آن در دسترس است احتمال دارد چهار شماره از این نشریه منتشر شده باشد. بابا مردوخ در تاریخ مشاهیر کُرد اینطور بیان می کند که؛ مظهرالاسلام برای تنویر افکار عمومی نشریه ای به نام روزنامه تمدن منتشر کرد و به علت نبود وسایل چاپ در استان با ژلاتین کپی و از ترس مخالفین آزادی و دموکراسی در خفا و شبانه توزیع می شد. روزنامه تمدن در هشت صفحه منتشر می‌شده است، در شماره چهار تمدن مقال ای در ارتباط با تذکر به نمایندگان وقت مجلس درباره کوشش برای رعایت حقوق مردم منتشر شده که بسیار جالب توجه است (رفیعی، ۱۳۹۷: ۱).

۳،۲. ندای اتحاد

در دوره قاجار دو نشریه در کردستان به نام "تمدن" و "ندای اتحاد" به مدیر مسئولی مظه‌الاسلام سنندجی و آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی منتشر می‌شده است. نشریه دوم، نشریه ای است که آیت الله مردوخ می‌گوید منتشر کرده و در مورد اینکه محتوای آن چه بوده، اطلاع دقیقی در دسترس نیست. در مصاحبه‌ای که سال ۱۳۵۴ ه.ش با آیت الله مردوخ انجام شد او پاسخ می‌دهد: "اولین ماشین چاپ را ما به استان وارد کردیم و نخستین روزنامه به نام ندای اتحاد را هم منتشر کردم". آیت الله مردوخ باز در کتاب تاریخ کُرد و کردستان هم تاریخ انتشار ندای اتحاد را ۲۰ محرم سال ۱۳۳۴ ه.ق برابر با یکشنبه ششم آذر سال ۱۲۹۴ ه.ش ذکر کرده است. عبدالله مردوخ در مقدمه نامه هفتگی کوهستان که در سلیمانیه عراق چاپ شده تاریخ و نام نشریه آیت الله مردوخ را آورده است. در کتاب "آیین سنندج" نوشته‌ی "برهان ایازی" ذکر شده است که آیت الله مردوخ نشریه ای داشته ولی اسم دقیقی آن را بیان نکرده است. این روزنامه نگار پیشکسوت کردستانی بیان می‌کند که نشریه‌های تمدن و ندای اتحاد هر دو به زبان فارسی منتشر شده اند (مصطفی، ۱۳۸۳: ۲۰).

نکته حائز اهمیت اینکه روزنامه نگاری در کردستان توسط علما آغاز شده است. دو روحانی در استان پیشاهنگ روزنامه نگاری بودند یکی در سمت امام جمعه (آیت الله مردوخ) دیگری هم سمت نخبگی و از علمای تراز اول زمان خود بوده‌اند این دو شخص برجسته در آغاز تاریخ روزنامه نگاری در کردستان از اصل آزادی بیان و مشروطیت دفاع کرده اند. مرحوم مظه‌الاسلام هم از علمای روشن اندیش و هم از رهبران تراز اول و از مشروطه خواهان در کردستان بوده است. بعد از مشروطیت و آغاز دوره پهلوی سنندجی ها دیگر پیشاهنگ روزنامه نگاری در کردستان نیستند بلکه کرمانشاهی ها می‌آیند و در این استان روزنامه منتشر می‌کنند.

از ۱۲۹۴ تا ۱۳۰۸ ه.ش نشریه ای در کردستان منتشر نشده است و در سال‌های ۱۳۰۸ و ۱۳۰۹ ه.ش فردی به نام غلامعلی هوشمند کرمانشاهی در سنندج دو نشریه به نام‌های آرارات و هفته نامه کردستان را به سردبیری محمد جوهری و پسرش ناصر توانا که سنندجی بودند، منتشر می‌کند (رفیعی، ۱۳۹۷: ۲).

۴،۲. نشریه ندای غرب در کردستان ۳۰ سال مداوم منتشر شد

محمد جوهری و پسرش ناصر توانا نخستین سردبیران روزنامه ای در استان کردستان هستند، که با سابقه ترین و با دوام ترین نشریه کردستان لقب دارد، نشریه ای به نام ندای غرب به مدیر مسئولی عبدالحسین منیعی است که اهل کرمانشاه و وکیل پایه یک دادگستری بود؛ نشریه ای که سی سال مداوم از سال ۱۳۲۸ تا ۱۳۵۸ منتشر شد. مدتی هم سردبیر ندای غرب ناصر توانا و یکی از خبرنگاران آن مرحوم علی اشرف حسین پناهی ملقب به فرشا یکی از مجریان با سابقه و شناخته شده صدا و سیما مرکز کردستان بوده است. ندای غرب دومین نشریه توقیف شده کردستان است، دستور توقیف این نشریه را مستقیم رئیس دفتر مخصوص شاه بدلیل انتشار دو یادداشت در تاریخ ۵ خرداد و ۲۷ مرداد به نویسندگی سید محمد سجادی و شیخ معصم حسامی که در مسایل سیاسی از مصدق دفاع و شاه را نقد کرده بودند، صادر شد. سال ۱۳۳۳ بار دیگر انتشار هفته نامه ندای غرب از سر گرفته می‌شود، دفتر این نشریه در طول عمر فعالیت آن دو بار غارت شد، یکبار در سال ۱۳۳۲ توسط مخالفان مصدق، بار دوم هم در سال ۱۳۵۸ ه.ش، در این سال چون مدیر مسئول نشریه خود در قید حیات نبود، بستگانش نشریه را برای همیشه بستند و خانواده اش راهی تهران شدند.

۵،۲. کوهستان، سیاسی ترین نشریه کردستان

یکی از تاثیرگذارترین، منضبط ترین و سیاسی ترین نشریه در تاریخ کردستان که محل تجمع نخبگان کُرد بود نشریه ای با نشان واره‌ی «هفته نامه کوهستان» که مردم بیشتر آن را به نام کوهستان می‌شناسند و به این نام معروف است. صاحب امتیاز

آن دکتر اسماعیل اردلان فارغ التحصیل دانشگاه های پاریس در رشته دامپزشکی بود که در سال ۱۳۲۰ ه.ش رئیس دانشکده دامپزشکی دانشگاه تهران شد و بعدها به عنوان معاون وزیر کشاورزی منصوب گردید. هفتم اسفند سال ۱۳۲۳ ه.ش اولین شماره نشریه کوهستان منتشر و تا سال ۱۳۲۵ ه.ش انتشار آن ادامه داشت و در این مدت ۸۴ شماره از آن در هشت صفحه منتشر می شد. یکی از ویژگی های نشریه کوهستان عدم انتشار عکس در آن می دانند، در این نشریه افرادی همچون ماموستا هه زار، پیرمرد، احسان نوری پاشا و آیت الله مردوخ و سرهنگ عباس آزادپور از جمله نویسندگانی هستند که در آن یادداشت نوشته اند. تمام شماره های منتشر شده کوهستان در خارج از کشور در قالب کتابی گردآوری شده و در دسترس است. موضوع هفته نامه کوهستان سیاسی، فرهنگی بوده است، و به ندرت مطالب موجود در این نشریه به زبان کُردی بود بلکه اکثراً به زبان فارسی منتشر شده است. مرحوم ناصر آزادپور مدیر مسئول نشریه زاگرس و مصحح تاریخ اردلان و از روزنامه نگاران پرکار کردستان در قبل از انقلاب هم در این نشریه کار کرده است. کوهستان فقط یک هفته در طول دوره انتشارش منتشر نشد، دلیل آن هم سفر اردلان به مهاباد و دیدار با مسئولان آن منطقه بوده است (همان: ۳).

۲.۶. کوهستان نخستین نشریه توقیف شده در کردستان

کوهستان در مناطق کُردنشین نمایندگی داشته و سرهنگ عباس آذرپور نماینده این نشریه در سنندج بوده است. در سال ۱۳۲۴ ه.ش فرماندار وقت سنندج دستور توقیف روزنامه کوهستان و بازداشت نماینده روزنامه را صادر می کند ولی مردم این شهر به دلیل علاقه زیادی که به این نشریه داشتند در نامه ای به رئیس مجلس خواستار لغو توقیف آن و آزادی سرهنگ آزادپور می - شوند (همان: ۴).

۲.۷. پس از کودتای ۱۳۳۲

پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه.ش، تقریباً تمام نشریات در استان کردستان لغو مجوز شدند و تنها نشریه فارسی زبان ندای غرب بود که توانست تا سال ۱۳۵۶ ه.ش دوام بیاورد. علاوه بر این در این مدت ۴ نشریه جدید در استان کردستان مجوز چاپ گرفت که به زبان های کُردی و فارسی به چاپ می رسیدند (مصطفی، ۱۳۸۳: ۱۸).

۲.۸. تنها نشریه کُردی قبل از انقلاب « کوردستان »

جدای از نشریاتی که در مهاباد منتشر شده، هفته نامه کوردستان، تنها نشریه کُردی بود که در سال های ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۲ ه.ش در تهران به مدیرمسئولی عبدالحمید مهی معروف به بدیع الزمان کردستانی استاد دانشگاه تهران منتشر شده است. سردبیری کوردستان را دکتر محمدصدیق مفتی زاده بر عهده داشت و احمد مفتی زاده، شکرالله بابان، شیخکانلو، دکتر عابد سراج الدینی، ماموستا هیمن و احسان نوری پاشا از نویسندگان این نشریه بوده اند. انتشار این نشریه نتیجه تحول بین المللی بوده است، عبدالکریم قاسم در عراق کودتا می کند و به کُردها آزادی می دهد در عین حال بشدت به ایران حمله می کند که در ایران به کُردها آزادی داده نمی شود و آنها روزنامه و رادیو ندارند. حملات عبدالکریم قاسم به دولت وقت ایران منجر به توسعه رادیو کُردی و تاسیس روزنامه کُردی در ایران شد. به پیشنهاد عیسی پُژمان رئیس اداره هفتم ساواک که سنندجی بوده روزنامه کوردستان به زبان کُردی در تهران تولید و در تهران، مناطق کُردنشین ایران و خانقین عراق منتشر و توزیع می شده است. کردستانی ها در دوران قاجار دو و در دوره پهلوی اول و دوم ۲۴ نشریه در استان کردستان منتشر کرده اند، در همین دوران، آنها توانسته اند در دو استان تهران و کرمانشاه ۲۰ نشریه را برای توزیع و انتشار در ایران و کردستان منتشر کنند و در مجموع کُردها تا قبل از انقلاب ۴۶ نشریه منشر کرده اند (رفیعی، ۱۳۹۷: ۷).

۲.۹. نائیر شوروی (روسیه) بر مطبوعات کردستان

از آنجا که مناطق کردنشین به لحاظ استراتژیک در جایگاه مهمی قرار دارد همواره مورد توجه دولت های قدرتمند دنیا، از جمله شوروی (روسیه) بوده است. شوروی جاسوسان و محققان زیادی را به کردستان اعزام کرد. براساس منابع مکتوب یک جهان گرد روسی در سال ۱۴۶۵م. در کردستان تحلیل هایی انجام داد. در قرن هفدهم، سربازان روسی اطلاعاتی درباره کردستان به نامزدهای آکادمی دادند. در سال ۱۷۷۸م. یک فرهنگ لغت کردی-روسی در سن پترزبورگ منتشر شد و کم کم کردستان به سرزمینی تبدیل شد که مورد توجه دانشمندان و سیاستمداران روسی قرار گرفت که برای کردشاسی اهمیت زیادی قائل بودند (راحتی، ۱۳۸۰) و این مسئله باعث شناخت بهتر و بیشتر از کردستان شد. به این ترتیب در سال ۱۸۰۰م. سن پترزبورگ به مهم ترین مرکز مطالعات در زمینه کردولوژی تبدیل شد. کردشناسان معروف قرن نوزدهم "برزین"، "لرچ" و "جبا" بودند. همه این افراد سال ها با کردها بوده اند و آثار بسیار ارزشمندی در این زمینه منتشر کردند. زبان شناسانی به نام های "پالاس" و "گولدنست" نیز در سال ۱۷۸۷م. آثاری درباره زبان کردی منتشر کردند. سومی شرق شناس معروف کتاب تاریخ باستان کردستان «شرفنامه» را به روسی ترجمه کرد و بین سالهای ۱۸۶۸ تا ۱۸۷۵م. منتشر کرد. "جوستی" و "سوکین" نیز آثاری در زمینه دستور زبان و فولکلور کردی منتشر کردند. کردشناس دیگری به نام "سادسکو" در همان سال در پاریس کتابی درباره یکی از لهجه های کردی سورانی منتشر کرد. بدین ترتیب روسیه به مرکز مهم کردشناسی تبدیل شد. اندکی قبل از جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۳م، چاپخانه ای در ارومیه و مدرسه ای در خوی تأسیس کردند. مدرسه ای با کمک رهبر کردهای ایران "اسماعیل سیمکو" و "عبدالرضاق بدرخان" (جلیل، ۱۹۹۹م.) با هدف آموزش دانش آموزان کرد به زبان روسی افتتاح شد. هدف سیاست روسیه در آن زمان اتصال کردستان به ارمنستان و در دست گرفتن اداره ای این مناطق بود.

در سال ۱۹۲۳م، مقامات نظامی روسیه یک دولت خودمختار کردی به نام «کردستان سرخ» در اطراف آذربایجان تأسیس کردند. رئیس این کشور قودسی حاجی اف است. این جمهوری متشکل از شش شهر کوچک (Koturlu، Kelbecer، Qerekiqlorquê و Kubali، Kurtgaci) بود. در سال ۱۹۲۶م، جمعیت کرد جمهوری ۴۲۰۰۰ نفر بود و تحصیلات در جمهوری به زبان کردی بود. او شش سال در این جمهوری ادامه داد و یک مجله (به نام کردستان) و یک ایستگاه رادیویی (به نام کردستان سرخ) منتشر کرد. سال ۱۹۵۸م. آکادمی علوم ایروان یک کارگروه کوردولوژی تأسیس کرد. روزنامه «ریا تازه» از سال ۱۹۳۰م. در ایروان منتشر می شد. در سال ۱۹۳۴م. اولین کنگره کردشناسی برگزار شد و سپس در سال ۱۹۳۷م. پخش رادیویی به زبان کردی با نام «رادیو ایروان» آغاز شد. به غیر از روزنامه «ریا تازه» روزنامه ها و مجلات دیگری نیز در شوروی منتشر می شد (بالی، ۱۹۹۱).

به لطف این روزنامه ها و مجلات، کردهای اتحاد جماهیر شوروی از ادبیات، هنر، فولکلور، تاریخ و اطلاعات کردها آگاه بودند. «ریا تازه» و «اکسینا کشور» در میان تعداد زیادی از شماره های فعلی محبوب ترین هستند. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کردهای روسیه به انتشار روزنامه ها و مجلات ادامه می دهند. دو تا از این نشریات، کوردستان راپورت و دروجا (دوستی) به زبان روسی هستند. روزنامه اکسینا کشور انتشار خود را در سال ۱۹۹۰م. در مسکو آغاز کرد و امروز به انتشار خود به بسیاری از زبان های دیگر ادامه می دهد. در سال ۲۰۰۰م، پارلمان روسیه قانونی را در مورد ترویج و حمایت از استقلال فرهنگی اقلیت ها تصویب کرد. این قانون به کردهای این کشور خودمختاری فرهنگی می دهد.

۳. سیر تاریخی مطبوعات کردی

۱،۳. کردستان ترکیه

روزنامه نگاری کردی بین سال های ۱۹۰۰-۱۹۵۰م پس از روزنامه کردستان در سال ۱۹۱۸م رونق گرفت، روشنفکران زیادی که تحت تأثیر مترقیان آن زمان بودند، مجله ای به نام "جین" منتشر کردند و ۲۱ شماره از آن مجله را چاپ و منتشر کردند و همزمان در هر قسمت از کردستان در بسیاری از کشورهای دیگر، مردم کرد روزنامه ها و مجلات بسیاری به انتشار رساندند.

روزنامه ی "شرق و کردستان" سال ۱۹۰۸م. در استانبول منتشر شد. در آن زمان این روزنامه سر و صدای زیادی به پا کرد و تاثیر زیادی بر مردم کرد گذاشت؛ همچنین مجله "کردستان، استانبول ۱۹۰۸-۱۹۰۹م"، "امیدار رش ۱۹۰۹م"، "پیمان ۱۹۰۹م دیاربکر"، "روژی کورد، هه تاوی کورد ۱۹۱۳م"، "امید کومله ۱۹۱۳م"، "اتحاد ۱۹۱۳م" و برخی از مجلات و روزنامه های دیگر منتشر شدند. در سال ۱۹۱۹م مجله "کردستان" در استانبول منتشر شد. در سال ۱۹۲۳م روزنامه "عرفان" در سیورگ منتشر شد. در سال ۱۹۲۹م رهبر شورش آگیری "احسان نوری پاشا" روزنامه "آگیری" را به مردم کرد تقدیم کرد و در ترکیه به دلیل فضای سیاسی کاملاً بسته، مردم کرد برای مدتی طولانی سکوت کردند؛ اما در سایر نقاط کردستان، به ویژه در جنوب کردستان، روزنامه ها و مجلات زیادی مانند روزنامه "امید استقلال"، "سلیمانیه ۱۹۲۳م"، "بانگی حق، سلیمانیه ۱۹۲۳م"، "روزنامه پیشرفت"، "مجله صفحه بغداد، ۱۹۲۷م"، "روزنامه کردستان، سلیمانیه، ۱۹۲۲م"، "روزنامه راه تازه، اربوان، ۱۹۳۰م"، "مجله روناک، اربیل، ۱۹۳۵م"، "مجله روژنا روژانو، ۱۹۴۳م"، "روزنامه رگا، مه‌باد، ۱۹۴۸م"، "روزنامه روژ، مه‌باد، ۱۹۵۰م" منتشر شدند (تاریخ روزنامه نگاری کردی، ۱۳۹۷).

سال های تأسیس احزاب سیاسی، به ویژه حزب دموکرات کردستان ایران که در تاریخ ۲۵ شهریور ۱۳۲۱ ه.ش با عنوان حزب "ژ-کاف"، (جامعه آزادی بخش کردستان)، تأسیس شد، موجبات اصلاحات اجتماعی زیادی را فراهم آورد. طبیعتاً اعلامیه ها، اطلاعیه ها و بیان نامه های این حزب در قالب نشریه "گلاویژ" می تواند در تاریخ مطبوعات کردستان فوق العاده حائز اهمیت باشد. هرچند این نشریه با فروپاشی حزب دموکرات کردستان ایران در سال ۱۳۲۵ ه.ش، بطور کلی متوقف شد.

در سال ۱۳۵۵ ه.ش ماهنامه ای به نام «رزگاری» شروع به انتشار کرد، این مجله به مدت ۴ سال به انتشار خود ادامه داد. مجله "Devrimci Demokrat Gençlik" انتشار خود را در سال ۱۳۵۶ ه.ش در استانبول آغاز کرد که بعد از ۳ شماره اول دفتر مرکزی آن از استانبول به دیاربکر منتقل شد و هر ماه یک بار به زبان های ترکی و کردی منتشر می شد. این مجله در ۱۱ شماره منتشر شد.

همچنین در تاریخ مطبوعات کردستان، روزنامه های کردی بسیاری در خارج از کردستان منتشر شده اند که به تعدادی از آنها اشاره می کنیم:

- روزنامه راه نو، اربوان، ۱۹۳۰م.

- روزنامه کردستان، آذربایجان، ۱۹۴۷م.

- مجله کردستان، انگلستان، ۱۹۵۸م.

- مجله کردی، آمریکا، ۱۹۶۳م.

- روزنامه بانگی کاجیک، برلین، ۱۹۶۸م

- مجله پیشمرگه، فنلاند، ۱۹۷۴م.

- مجله باستان شناسی، لندن، ۱۹۷۶م.

روزنامه کرد "تاوون و ترقی" روزنامه در استانبول به دو زبان کردی و ترکی از ۹ نوامبر ۱۹۰۸م. تا ژوئن منتشر می شد. مالکیت آن حاجی توفیق بیگ، پدر بزرگ شاعر، و تصحیح آن توسط احمد جمیل پاشا بود. در آن زمان او صدای انجمن کرد - کرد تاوون و کومله ترقی - به ریاست شیخ عبدالقادر شمزینی بود.

روزنامه رسمی کتب در استانبول منتشر شد. صاحب امتیاز حاجی توفیق بیگ جد شاعر بود. روزنامه مسور محیط که پیرامید آن را با فایق صبری بیگ منتشر می کرد. مجله ژین در سالهای ۱۹۱۸ و ۱۹۱۹م. در استانبول به دو زبان کردی و ترکی منتشر شد. روزنامه شمس در تهران منتشر می شد و مالک آن سید حسین ایران بود.

روزنامه ژین که پیرامید آن را در سلیمانیه منتشر می کرد. به عنوان بسط دفتر خاطرات زندگی. روزنامه ژین در ۵۵۳ شماره منتشر شد. اولین شماره خود را در سال ۱۹۳۹م. منتشر کرد و تا زمان مرگش در سال ۱۹۵۰م. ادامه داد و به ۱۰۱۵ شماره رسید. پس از مرگ پیرامید، جمیل صائب، نوری امین بیگ، گوران و احمد زرنگ به انتشار شماره پایانی ادامه دادند تا اینکه امروزه مرکز ژین در سلیمانیه به عنوان موسسه آرشیوی و انتشاراتی کتب و اسناد کردی فعال است.

- مجله فرهنگ و روزنامه شفق سرخ چاپ تهران. روزنامه های اقدام و حریت.
- مجله اجتهاد از سال ۱۹۰۴ تا ۱۹۱۲م. توسط عبدالله جودت در استانبول منتشر می شد.
- روزنامه معلم ناچی ترجمه حقیقت در ترکیه منتشر شد.
- روزنامه تن که در پاریس منتشر می شد توسط داوود حیدر فرزند ابراهیم حیدری فارغ التحصیل فرانسوی تأسیس شد.
- مجله کردی ۱۹۱۳ متعلق به عبدالکریم افندی.
- "مجله ندای کردستان" ۱۹۲۲م. متعلق به مصطفی پاشا یامولکی.
- "مجله کردی زری" ۱۹۲۶م. متعلق به مورخ حسین حوزنی مکریانی.
- "مجله گالاوز" ۱۹۳۹م. متعلق به ابراهیم احمد.
- «مجله نزار» متعلق به علاءالدین سجادی.
- "مجله روناهی" متعلق به انور مای.
- روزنامه آزادی ۱۳۴۴ متعلق به ملا شریف رنگرزی.
- «مجله هاتاو» ۱۹۵۴م. گیو موکریانی.
- روزنامه کردستان: نشریه رسمی جمهوری کردستان بود و بیش از هفتاد سال در مراحل مختلف و در چند نقطه کردستان و خارج از کشور ادامه یافت و زبان رسمی حزب دمکرات کردستان شرق است (تاریخ روزنامه نگاری کردی، ۱۳۹۷).

۲،۳. کُردستان عراق

برای این که به صورت منسجم و پیوسته، سیر تاریخی مطبوعات کُردستان عراق بازتاب و تحلیل شود، از سرآغاز تا کنون این جریان را به پنج دوره تقسیم و برای هر دوره مقدمه کوتاهی آورده می شود:

الف- دوره ۱: سرآغاز مطبوعات کُردی: جنبش شیخ محمد حفید.

ب- دوره ۲: جنبش: ۱۴ م تموز، گالوویژ، Galāvež ۱۹۵۸ م ۱۳۳۷ ه.ش.

ج- دوره ۳: دوره توافقنامه ماه آذر سال: ۱۹۷۰ م / ۱۳۴۹ ه.ش.

د- دوره ۴: دوره بعد از جنگ کُردها و عراق در سال: ۱۹۷۴ م / ۱۳۵۳ ه.ش (و قرارداد الجزائر).

ه- دوره ۵: دوره قیام) راهبرین، Rāparin): سال، ۱۹۹۱ م / ۱۳۷۰ ه.ش (دوره جدید قدرت کُردها و تشکیل حکومت اقلیم)

و- دوره ۶: هه ریم (Harem): کُردستان و سرانجام فروپاشی رژیم بعث عراق (جباری، ۱۹۷۰، به نقل از محمد پور، ۱۳۹۶: ۵۶).

دوره اول سرآغاز مطبوعات کُردی در کردستان عراق و جنبش شیخ محمود حفید نهمر قبل از تغییرات سیاسی در قانون اساسی و فرمان مشروطیت در (۲۳ ماه تموز ۱۹۰۸ م)، تنها سه روزنامه در ولایات بغداد، بصره و موصل امپراطوری عثمانی وجود داشته اند که هفتگی به زبان تُرکی و عربی در مرکز ولایات چاپ و منتشر می شدند. اما بعد از این رویداد سیاسی، روزنامه نویسی و پروسه روشنفکری نه تنها در استانبول بلکه در سه ولایت نامبرده (بغداد و بصره و موصل عراق) زمینه برای شکوفایی روزنامه نویسی فرارسید و در مدت سه سال تعداد نشریات سیاسی، ادبی و طنز و ... منتشره از سه به بیش از هفتاد مورد رسید (فاروقی، ۱۳۷۴: ۶۷). در کنار شکوفایی جمعیت، روزنامه ها، جمعیت های فرهنگی/ادبی زیادی در شهر (استانبول، مرکز فرهنگی کُردها و تُرک ها) فعالیت داشتند؛ از جمله آن ها جمعیت هیفی، امید و تعالی و ترقی کُرد (همان، ۵۷)، که به خوبی توانسته بودند علاوه بر روزنامه نویسان تُرکیه و بسیاری از شاعران و ادیبان ... به دور خود جمع کنند و جمال بابان و عبدالعزیز بابان، حاج توفیق، پیرمرد و روزنامه نویسان کُردستان عراق مثل را به چاپ برسانند و شخصیت هایی مثل: سعید نورسی و اسماعیل حقی بابانزاده با آن کُرد، تعاون و ترقی و ندای کُرد نشریاتی مانند: همکاری می کردند. بعدها همین شاعران و روزنامه نگاران بعد از جنگ جهانی اول و قیام شیخ محمود حفید، به کُردستان عراق برگشتند و توانستند بر نشر و شکوفایی مؤلفه های فرهنگی، فکری و روزنامه نویسی آن جا تأثیر قابل توجهی بگذارند. این نوع نشریات به طور اعم به سه زبان (کُردی، تُرکی و عربی) نوشته می شدند، زبان تُرکی، علاوه بر زبان ادبی و روزنامه نویسی، زبان کارگزاران عثمانی نیز بود. زبان کُردی زبان غالب

ادبی و فرهنگی روزنامه نگاران کرد به شمار می رفت. ساختار جرائد منتشره، از نظر تکنیک روزنامه نویسی چندان قابل اعتنا نبود اما محتوای آنان غنی و زیبنده بود، مسائل روز آن زمان را به خوبی بیان می کردند. اولین مجله کردی در کردستان عراق را باید مجله (بانگی کرد، ندای کرد) دانست که در سال (۱۹۱۳ م / ۱۲۹۲ ه.ش) قبل از قیام شیخ محمود حفید، توسط (جمال بابان) چاپ و تا آغاز جنگ جهانی اول پنج شماره از آن منتشر شد (همان، ۷۵).

پس از جنگ جهانی اول و فروپاشی امپراطوری عثمانی؛ مناطق تحت سلطه این کشور (سوریه و عراق) طبق پیمان (سایکس- پیکو) میان کشورهای بزرگ استعمارگر تقسیم گردید؛ در همین راستا در سال (۱۲۹۶ ه.ش) برابر با ۱۹۱۷ م، انگلیس عراق را و فرانسه سوریه را متصرف شد و صاحب اختیار این دو کشور گردیدند و برای به کرسی نشاندن اهداف خود به ابزار مطبوعات روی آوردند. به موازات آغاز روزنامه و روزنامه نگاری دولتی وابسته به انگلیس و همزمان با قیام شیخ محمود حفید در مناطق کردنشین؛ نوعی دیگر از روزنامه نویسی به وجود آمد که از آن به عنوان: روزنامه نویسی مستقل کردی یاد می شود (همان، ۸۰).

در فاصله (۱۹۱۳ تا ۱۹۲۳ م) نشریات: تی گه یشتنی راستی، (فهم حقیقت)، پیشکه وتن (پیشرفت)، بانگی کوردستان (ندای کردستان)، امید استقلال، ژیان (حیات)، روناکی (روشنی)، نزار (جایی که همیشه سایه است) و شه فه ق (شفق) منتشر شدند که نمونه بارز این نوع روزنامه نویسی هستند (فاروقی، ۱۳۷۴: ۱۱۷).

در فاصله (۱۹۲۴ م. تا ابتدای دهه ۱۹۵۰ م.) مرحله ای دیگر از روند رشد و شکوفایی نشریات کردی در کردستان عراق است. نشریاتی مانند مثل ژیان، حیات ژیان، هیاه، روناکی، روشنی، زاری کرمانجی، گویش کرمانجی، دیاری لاوان، تحفه جوانان، دیاری کوردستان، تحفه کردستان و ... منتشر شدند که محصول روزنامه نگاری این دوره در کردستان عراق هستند (رفیعی، ۱۳۹۷: ۷).

۳.۳. کردستان سوریه

در سال ۱۹۳۲ مجله معروف "هوار" در کردستان سوریه شروع به انتشار کرد که صاحب آن مجله سلادت علی بدرخان بود این نشریه نقش بزرگی در تاریخ مطبوعات کردی ایجاد کرد، هوار با حروف لاتین منتشر شد. مدیر نشریه و صاحب مهم ترین مجله مطبوعات کردی، سلادت بدرخان، مجله هوار را از ۱۵ می ۱۹۳۲ تا ۱۹۴۳ م. در دمشق منتشر کرد. این اولین بار بود که الفبای لاتین با زبان کردی تطبیق داده شد، هنوز هم با کمترین تغییرات از این حروف الفبا برای نوشتار زبان کردی استفاده می شود (مالمیسانیج، ۱۳۸۵: ۲۵). با وجود وقفه های مختلف، مجله به مدت یازده سال به انتشار خود ادامه داد. این مجله نقش مهمی در زمینه فرهنگ و زبان کردی دارد. در سال ۱۹۳۵ م. که چاپ بیست و ششم منتشر شد، به دلیل مشکلات مالی و سانسور فرانسه، هوار مجبور به توقف انتشار آن شد. پس از شش سال تعطیلی، در ۱۵ آوریل ۱۹۴۱ م. نشریه دوباره شروع به انتشار کرد و انتشار آن تا سال ۱۹۴۳ م. ادامه یافت (در مجموع ۵۷ شماره). این نشریه در ابتدا حدود بیست صفحه داشت که چهار صفحه آن به زبان فرانسه و شش صفحه به زبان کردی بود. در شماره اول مقالاتی به زبان کردی با الفبای لاتین و عربی منتشر شد. از شماره ۲۳ به بعد فقط از الفبای لاتین استفاده شد. با انتشار مجله هوار شاهد پیدایش دستور زبان کردی هستیم. این تغییر راه را برای پذیرش اصلاحات مهم در زبان و زبان روزنامه نگاری کردی هموار کرد. نشریه هوار از روز یکشنبه ۱ آوریل ۱۹۳۲ م. در پایتخت سوریه، دمشق، انتشار خود را آغاز کرد. پخش آن تا روز یکشنبه ۱۵ اوت ۱۹۴۳ م. ادامه یافت. نشریه روناکی از اول فروردین ۱۳۴۱ (در ابتدا به عنوان ضمیمه مجله هوار با تصاویر) شروع به انتشار کرد و در مجموع ۲۸ شماره منتشر شد.

در طول جنگ جهانی دوم، مجله «رونهی» به عنوان یک سازمان رسانه ای معتبر شناخته می شد. دو شماره اول مجله هاوار در سال ۱۹۸۷ م. و شماره های ۲۴ تا ۵۷ در سال ۱۹۷۶ م. توسط همرش رشو در آلمان تجدید چاپ شدند. تمامی شماره های مجله روناکی در سال ۱۹۸۵ در استکهلم توسط انتشارات «چینا نو» منتشر شد.

پس از دهه ۱۹۶۰ م. در جنوب غربی کردستان، احزاب سیاسی سازمان های رسانه ای مختلفی را تأسیس کردند: اتحاد شعب (وحدت مردم)، طریق الشعب (راه مردم)، بر اساس حزب چپ گرای کردهای سوریه، سوت الاکرا، (صدای کردها در حزب

دمکرات کردهای سوریه، الفجر (طلوع صبح) و گلاوج توسط حزب دموکراتیک کارگران کردهای سوریه، دموکراتی (در مورد حزب مترقی کردهای سوریه) پخش شد. (Sawt ul-Shixile)، (صدای کارگران، بر اساس حزب کارگران کرد سوریه) و الطارق (راه، منتشر شده به زبان کردی و عربی)، ... موقعیتی که کردها در زمینه ژئواستراتژی برای آنها علاقه خاصی ایجاد کرد این موقعیت مهم ژئواستراتژیک باعث شد که چهار روس توجه خود را به کردها معطوف کنند.

مجله هوار آخرین شماره خود (شماره ۵۷) را در سال ۱۹۴۳م. منتشر کرد. انتشارات نودم در سال ۱۳۷۷ه.ش تمامی شماره های مجله هوار را در ۲ جلد منتشر کرد؛ سپس سلادت علی بدرخان مجله ای به نام روناھی منتشر کرد (رفیعی، ۱۳۹: ۷).

۴.۳. نشریات کردی در جمهوری مهاباد

مجله نور نیز گام مهمی برای مطبوعات کرد بود. در جمهوری کردستان که در مهاباد تأسیس شد، روزنامه ها و مجلات رسمی مانند بانگی کردستان منتشر شدند و در مدت کوتاهی کارهای زیادی در زمینه روزنامه نگاری کردی انجام دادند، پس از نابودی جمهوری کردستان، تمامی نشریات متوقف شدند. در دوران جمهوری مهاباد و با تشکیل جمعیت احیای کُرد (ژ-ک) مجلات کُردی مستقل متعددی انتشار یافته‌اند، که از میان آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: مجله نیشتمان (۳ شماره)، مجله هه‌لاله (۳ شماره)، مجله گروگالی مندالان (۳ شماره) و مجله ثاوات.

چاپ مجله نیشتمان در آن وضعیت که چاپخانه وجود نداشت در منطقه مکریان کاری بسی دشوار بود؛ مجله می‌بایست روانه تبریز شود و پس از چاپ به مهاباد برگردانده شود تا به صورت مخفی پخش شود. در وضعیت پیش آمده در دوران جنگ جهانی دوم، دو چاپخانه در مهاباد و یک چاپخانه در شهر بوکان دایر و تأسیس شد. در بوکان مجله هه‌لاله در نوروز سال ۱۳۲۴ه.ش به سرپرسی حسن قزلجی منتشر شد (۲۱ مارس ۱۹۴۶م.). قبل از این که روزنامه کردستان منتشر شود، دو شماره از مجله کردستان انتشار یافته بود، سپس آغاز نوین و مژده بخشی در عرصه روزنامه‌نگاری کُردی آغاز شد که منشأ انتشار آن روزنامه کردستان بود (رفیعی، ۱۳۹۷).

نتیجه گیری

مطبوعات و رسانه‌ها به نوعی کنترل کننده فعالیت‌های جامعه هستند، که یک کشور نمی‌تواند بدون آنها به حیات سالم خود ادامه دهد. در کشورهای توسعه‌یافته، آزادی مطبوعات و رسانه‌ها بر این امر تأکید می‌کند که تمام مردم حق ابراز نظر، گفتن و نوشتن در رسانه‌ها را دارا می‌باشند. مفهوم آزادی مطبوعات در معنای خاص یعنی نشر آزاد روزنامه‌ها، نشریات، جراید و امثال این‌ها بدون هیچ گونه محدودیت و نظارت قبل از انتشار و همچنین مصونیت از توقیف یا تعطیلی خودسرانه بعد از انتشار و بدون در نظر گرفتن قومیت و زبان خاص. یعنی از یک سو نباید قبل از انتشار هیچ محدودیت، فشار یا نظارتی روی نشریه باشد و یک نشریه بتواند آزادانه اقدام به انتشار افکار مورد نظرش کند و از سویی دیگر بعد از انتشار هم بایستی از تهدید یا اقدام به توقیف و تعطیلی مصون باشد. این دو قسمت مفهوم آزادی مطبوعات را شکل می‌دهند.

روزنامه نگاری کردی در سال ۱۸۹۸م. با روزنامه کردستان، توسط مقداد مدحت بدرخان در تبعید شهر قاهره شروع شد، یعنی جوهره روزنامه نگاری کردی در تبعید پدیدار شد. این نشریه به صورت نامنظم منتشر شده و علت نانظمی آن را باید در مخالفت های دولت عثمانی دانست که به علت عدم امنیت هر دم از شهری به شهری دیگر منتقل می شده است. زمان نشر این روزنامه مصادف بود با جنگ و ناامنی در بسیاری از نقاط جهان و نیز شکل گیری پارادایمی جدید در اندیشه کُردی. چنان که این پارادایم به صورت شعار آگاهی سازی و گذار به سوی صنعتی شدن در این روزنامه پی گرفته شد. همچنین اولین نشریه کُردی در ایران توسط ملا محمد قزلجی (ترجانی زاده) که از اهالی بوکان بوده است در سال ۱۹۲۲ م. و به نام روژی کورد (روز کرد) که با نام کردستان هم شناخته می‌شود، در ارومیه منتشر گردیده است. سپس روز نامه های کردی در ارومیه، کردستان عراق و سوریه و استامبول منتشر گردید.

روزنامه نگاری یا مطبوعات کردی دارای تاریخ ویژه خود می باشد، فعالیت مطبوعات در مناطق کرد نشین به دلایل متعددی از جمله پراکندگی و عدم حکومت واحد کردی، پیوسته پایدار نبوده و همین گسست و شکافت ساختار یکی از چالش‌های مطبوعات در مناطق کردستان می باشد. در گذشته مطبوعات، تاثیر زیادی بروی توسعه و گسترش افکار و فرهنگ کرد و رشد آگاهی ملی مردم کردستان داشته اند. پیشتازی علما و روحانیون از نکات برجسته روزنامه نویسی کردستان است، که این امر می توانست در شرایط بحرانی آن زمان تا حدودی بازگو کننده مشکلات کردها باشد. همچنین بسیاری از روشنفکران و آزادی خواهان و دانشجویان کرد، در آن زمان رابطه تنگاتنگی با مطبوعات کردستان داشتند، که در پیشرفت فکری و آگاهی مردمان کرد تاثیر گذار بوده است.

در رسانه‌های کردی مخصوصا مطبوعات کردستان، عناصری مانند آزادی مطبوعات، استاندارد سازی و توسعه زبان کردی، تلاش برای نجات فرهنگ دیرینه مردم کردستان، حفظ و توسعه موسیقی سنتی کردی و به طور کلی هنر کردی، آگاهی جامعه کردی به لحاظ وضعیت سیاسی حاکم، نوسازی جامعه کردی و آگاهی تاریخی، همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده است؛ همچنین می توان به این امر اشاره کرد که احزاب کردستان نیز از آژانس‌های مطبوعاتی خود برای تبلیغات سازمان خود استفاده می کنند.

بعد از انقلاب اسلامی ایران تدریس و بکارگیری زبان اقوام و کردها در کنار زبان فارسی در قانون اساسی گنجانده شد و با انتشار مجله سروره تحولی بزرگ در عرصه ی روزنامه نگاری کردی در ایران آغاز شد. در سال‌های اخیر نشریات زیادی به زبان کردی در ایران منتشر شده است. نشریاتی همچون: ناشتی، پیام کردستان، سیروان، هاوار، راسان، روزه‌لالت، آسو، کرفتو، دیدگاه و روژان ... از این دست نشریات هستند؛ همچنین در سال‌های اخیر چندین خبرگزاری کردی هم تأسیس شده‌اند که از مهمترین آنها می توان به خبرگزاری سه زبانه (کردی، فارسی و انگلیسی) و بین المللی «کردپرس» در ایران که کار خود را از سال ۱۳۸۹ ه.ش آغاز کرده و آژانس خبری دجله که در سال ۱۳۸۱ ه.ش تأسیس شد و اکنون به سه زبان کردی، ترکی و انگلیسی خبررسانی می کند اشاره کرد.

منابع

۱. ام. برکو. (۱۳۸۰). مدیریت ارتباطات. ترجمه سیدمحمد اعرابی و داود ایزدی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲. ایزدی، فواد، محمدی، محسن، فلاحی گیلان، روح الله، آقاتقی، محمد نبی. (۱۳۹۱). روند ها، عملکرد و نیاز های بخش مطبوعات استانی (مطالعه موردی: مطبوعات استان کرستان). فصل نامه رسانه، ۲۳(۲)، ۱۲۲-۱۴۰.
۳. بالی، رافت. (۱۹۹۱). کورت دوسیاسی، انتشارات جم، استانبول.
۴. حسن پور، امیر. (۱۳۸۴). ناسیونالیسم و زبان در کردستان (۱۹۱۸-۱۹۸۵) (Kurdistan'da Milliyetçilik ve Dil). انتشارات اوستا، استانبول.
۵. جلیل، جلیل. (۱۹۹۹). (مترجم و ویراستار) زندگینامه عبدالرزاق بدرخان. انتشارات حویفون، برلین.
۶. جلیلی، جلیل. (۱۳۹۲). (روشنگری کردها، Kürt Aydınlanmisi). انتشارات اوستا، استانبول (۲۰۱۳).
۷. سرفراز، مسعود. (۱۳۹۴). کردها، کتاب، انتشارات کتاب کردی در دوره عثمانی (۱۸۴۴-۱۹۲۳). انتشارات پیوند، استانبول (۲۰۱۵).
۸. شیانی، ملیحه، سپهوند، ابراهیم. (۱۳۹۳). رابطه کمی و کیفی برنامه های تلویزیونی و آگاهی از حقوق شهروندی. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه/ اجتماعی، ۱۴ (۵۴)، ۲۹۹-۲۶۷.
۹. عزیز، شورش، فروغیان، یعقوب. (۱۳۹۸). مطبوعات استان کردستان در گذر تاریخ ۱۲۸۵ تا ۱۳۹۷ ه.ش. چاپ اول، ناشر: گش.

۱۰. فاروقی، علی عمر. (۱۳۷۴). نظری به تاریخ و فرهنگ سقز کردستان، چاپ اول، انتشارات مولف.
۱۱. محمدپور خبازی، سارا، محمدپور خبازی، ندا. (۱۳۹۱). بررسی عوامل سیاسی موثر در توسعه ی آزادی مطبوعات در ایران. فصلنامه مطالعات رسانه ای، ۷ (۱۹)، ۱-۱۶.
۱۲. محمد پور، عادل. (۱۳۹۲). درآمدی کوتاه بر سیر تاریخی مطبوعات کردی کردستان سوریه و معرفی برخی نشریات آن، نشریه زری یار، ۸۳-۸۴.
۱۳. محمد پور، عادل. (۱۳۹۶). مطبوعات کردی، سیر تاریخی و باز شناسی ساختاری، نشر اوین.
۱۴. مروزی برمطبوعات کردی، آگوست ۲۰۱۹ (۱۳۹۷).
- [/https://www.bernamegeh.org/dirok-arojnamegeriya-kurdi](https://www.bernamegeh.org/dirok-arojnamegeriya-kurdi)
۱۵. م، مالمیسانیج. (۱۳۸۵). (دیروز و امروز به زبان کردی در ترکیه و سوریه). انتشارات واته، استانبول، (۲۰۰۶).
۱۶. مصطفی، ادريس عبدالله. (۱۳۸۳). روزنامه نگاری میندالان به زمینی کردی، وزارت روشنفکر، اربیل.
۱۷. خبرگزاری ایرنا، دلانی به تاریخ مطبوعات کردستان از قاجار تا به امروز، (گفتگو با توفیق رفیعی سردبیر سابق روزنامه ی سیروان) پیاده سازس و ویرایش: احترام السادات قدیمی وحید، (۱۳۹۷/۱۲/۸).

